

Recenze

Matthew Recla: **Rethinking Christian Martyrdom. The Blood or the Seed?**, London: Bloomsbury Academic, 2022, 230 stran, ISBN 978-1-3501-8425-1¹

Recenzovaná kniha historika a religionisty Matthewa Recla je provokativním počinem představujícím problematiku mučednictví z nové, nečekané perspektivy, podle níž hlavním zločincem a násilníkem není utlačující moc zabíjející mučedníky, ale sama instituce církve, která smrt mučedníků využívá ve svůj prospěch. Matthew Recla působí na Boise State University v americkém státě Idaho a je odborníkem na náboženské násilí, specificky na raně křesťanské mučednictví. Jeho knihu *Rethinking Christian Martyrdom* můžeme považovat za dosavadní sumarizaci celé jeho práce a provokativních způsobů myšlení. Stojí v rámci linie uvažování, kterou zastává již od prvních publikovaných textů z roku 2014. Pro Recla je typické, že mučednictví interpretuje jako sebe-formativní sebevraždu, čímž staví do středu zájmu individuální hledisko mučedníka v konfliktu s církví a společností.

Autorova motivace pro sepsání knihy není přitom dána jen badatelsky, ale i angažovaně. Jedná se totiž dle něj o stále aktuální problematiku, protože jakékoli politické či společenské debaty o pronásledování kohokoli se nedějí mimo tradiční rámec křesťanského pojetí mučednictví. Mučednictví vidí zároveň jako součást zápasu křesťanství o suverenitu s jinými institucemi, které si ji chtějí nárokovat, a to včetně těch státních. Například volby v USA jsou dle něj stále ovlivněny tím, který kandidát učiní církev silnějšími, přičemž mučednictví a proklamace o pronásledovaných křesťanech jsou trvalým rámcem předvolebních debat. Jde mu o rozšíření obecně přijímané perspektivy, že nábožensky motivované násilí je odsouzené, o rozměr mučednictví, které v tomto horizontu dle autora není nevinné. Přitom se Recla brání nařčení z obviňování oběti. Poukazuje ale na podíl instituce církve, který by měl být podroben podobné ostrážitosti jako jiné náboženské násilí. Právě tato otázka je jednou z hlavních motivací pro sepsání recenzované knihy.

Celou problematiku Recla řeší na pozadí raně křesťanského mučednictví, jednoduše proto, že je to jeho odbornost, ale zároveň vidí tuto tradici pro západní svět jako klíčovou. Přitom se však chce tématu věnovat nejen v kon-

1 Tato recenze byla podpořena programem Univerzitní výzkumná centra UK č. UNCE/24/SSH/019 a projektem SVV č. 260 616, řešeným na Husitské teologické fakultě Univerzity Karlovy.

textu rané církve, ale nadčasově, protože předpokládá, že koncept mučednictví je stejný v rané církvi i dnes, což dokládá různými příklady. Zároveň je přesvědčený, že mechanismus výměny lidského života za validitu instituce pod podmínkou neověřitelných slibů je stejný i u jiných náboženství.

Druhým hlavním motivem je sejmutí negativního stigmatu z fenoménu sebevraždy, jejíž stigmatizaci vidí jako neoddělitelnou součást vzniku konceptu rané křesťanského mučednictví. Toto pojetí totiž stále ovlivňuje náš přístup k sebevraždě i mimo církevní prostředí. Mučedník je přitom dle něj prostě „jen“ druhem sebevraha.

Jedním z hlavních autorových akcentů je kritika nedostatečnosti teologické interpretace mučednictví. Teologickou a církevní interpretaci vidí jako „populární“ a neobjektivní, sám chce přitom představit jakousi objektivní perspektivu, která jde za tento teologický rámec. Ve velkém tak kritizuje eusebiánský narativ církve mučedníků, která přemohla Řím – narativ, jenž vidí jako stále živý a používaný i u dnešních badatelů. Svůj přístup Recla představuje v kontextu kriticky nahlížené teorie identity a tzv. patologického přístupu, který naopak hodnotí pozitivně; hojně využívá rovněž teorii zvládání strachu ze smrti (*Terror Management Theory*, dále TMT) Ernesta Beckera. Metodologicky usiluje o interdisciplinární přístup zapojením filozofie, psychologie, antropologie a neurobiologie. Zásadní je pro něj zdůraznění hlediska mučedníka samotného a kritika přehlížení existenciálního rozměru smrti, který naopak vnímá jako klíčový.

Kniha sestává z předmluvy, sedmi hlavních kapitol a závěru. První kapitola má funkci úvodu, dalších pět kapitol postupně představuje dílčí aspekty, z nichž autor v sedmé kapitole sumarizuje svou celkovou tezi. Poznámkový aparát je řazen v závěru knihy, následován seznamem literatury a přehledným společným jmenným a věcným rejstříkem.

V předmluvě se autor předně obsáhle vymezuje vůči případné a pochopitelné kritice, která by jej mohla vnímat jako subjektivně a emocionálně agresivního, útočícího na církve a křesťanství obecně. Recla připouští, že na jeho postoje má vliv jeho osobní historie. Vyrůstal v evangelikálním prostředí, od kterého ho odvedlo akademické studium, a nyní se definuje jako utilitarista. Přesto jeho přístup prý není útokem na církve ani teologii. Jeho opozice a kritika stojí na racionálním základě, který chápe jako objektivní, na rozdíl od teologicko-církevního „populárního“ přístupu.

První kapitolu (s. 1–17), která plní funkci úvodu, otevírá Recla případem Johna Allena Chaua – šestadvacetiletého amerického misionáře, který zemřel

rukou domorodců na nekontaktovaném ostrově poblíž Indie v roce 2018. K Chauovi, vnímanému v horizontu křesťanského mučednictví, se Recla průřezově ještě několikrát v různých situacích a komparacích v knize průběžně vrací. Ptá se po mučednickově „proč?“ (jaká je osobní motivace konkrétního jedince podstoupit smrt) a po roli církve v jeho smrti, čímž otevírá téma celé knihy. Hlavní problém institucionálního mučednického násilí vidí Recla v jeho náboženskosti, tedy v legitimizaci násilí bez opory empiricky odůvodnitelných argumentů, čímž útočí na samotný základ teologického přístupu.

Ve druhé kapitole (s. 19–40) kritizuje teologickou interpretaci. Jedině v rámci ní má smysl mluvit o mučedníku jako o sebeoběti v návaznosti na teologické pochopení oběti Kristovy. Přitom jde o jazyk instituce, která mučednickovu smrt využívá ve svůj prospěch. Recla naproti tomu zdůrazňuje potřebu zaměřit se na fakt smrti a s ní spojenou motivaci mučedníka. Přitom však vyjadřuje skepsi nad tím, že jsme schopni na tuto otázku odpovědět. Odpověď, kterou běžně slyšíme, je totiž až *post mortem* odpověď instituce, která se mučedníka zmocňuje, když on už se nemůže bránit. Recla chce naopak nahlédnout mučednictví jako sebe-formativní „dobrovolnou sebevraždu“, která je uskutečněná obdobně jako *suicide-by-cop* (když je podezřelý pro neuposlechnutí příkazu policie zabit, svým jednáním si zabítí vynutil a spáchal tak vlastně sebevraždu policistou). V druhé části představuje Beckerovu TMT vycházející z Heideggerova „bytí k smrti“, kterou vidí jako objektivně platný model na rozdíl od neověřitelné teologické argumentace.

Třetí kapitola (s. 41–55) dále rozvíjí témata kapitoly předchozí – mučednictví jako „dobrovolnou sebevraždu“ a TMT. „Dobrovolná sebevražda“ je ve své podstatě antiinstitucionálním a autonomním činem, který zbavuje trest jeho trestající moci, ovšem tím, že si jej přisvojí instituce, se stává násilím jedné instituce vůči druhé. Podle Recla, když instituce schvaluje a adoruje mučednictví, vlastně žene lidi k tomu, aby se stávali mučedníky, a tím na nich páchá násilí. Palčivost této perspektivy je v tom, že církev i dnes adoruje mučednictví, a tak vlastně věřící k mučednictví nabádá a dopouští se na nich násilí. Aplikací TMT v tomto kontextu tvrdí, že církev používá mučednictví jako formu boje za své zachování, a tak zachování mýtu věčného života, který je s jejím zachováním spojený a který je pro věřící způsobem, jak se vyrovnat se strachem ze smrti.

Čtvrtá kapitola (s. 57–91) se zaměřuje přímo na koncepci mučednictví v raném křesťanství a její kritiku. Recla se zde vypořádává, jako ostatně v celé knize, s Tertullianovou tezí, že „krev mučedníků je semenem víry“.

Převážnou část tvoří kritika Eusebiovyh *Církevních dějin* z pozic vystavěných v předchozích kapitolách. Autor kritizuje Eusebiovu selektivnost při výběru materiálu, který slouží pouze ideologickým účelům, i celý narativ o vítězství křesťanství skrze mučednictví, neboť podle něj jde o konstrukt, v rámci kterého je mučednictví využito. Čtení Eusebia doplňuje umučením Polykarpa a příběhy mučedníků z Lyonu a Vienne, v kapitole se dále věnuje Tertuliánovi, Cypriánovi a Klementu Alexandrijskému.

V páté kapitole (s. 93–112) Recla argumentuje ve prospěch názoru, že není podstatný rozdíl mezi mučednictvím a sebevraždou. Rozdíl podle něj tvoří teprve instituční ideologie. Problému se věnuje zejména z etického hlediska, přičemž za jeho součást považuje i raně křesťanskou problematiku dobrovolného či vyprovokovaného mučednictví. Pro kontext uvádí opět současný příklad, a sice Charlese Moorea, bývalého metodistického pastora, který se upálil v Texasu na protest proti lynčování Afroameričanů. Věnuje se rovněž eticko-ideologickému rozporu ve vnímání kolektivní sebevraždy sekty Nebeská brána či masakru davidianů ve Waco.

Šestá kapitola (s. 113–137) rozvíjí téma prostřednictvím teorie identity, představuje jak její přínosy – překonání sporu ortodoxie vs. heterodoxie, tak i slabiny – nejvíce jí vyčítá opuštění osoby mučedníka ze zorného pole zájmu. Autor se zde vrací k dnes již málo využívanému tzv. patologickému přístupu, který podle něj běžně používáme, když se snažíme rozklíčovat motivace násilné smrti v naší přítomné situaci. Tento přístup pokládá za velmi nosný předně proto, že se soustředí právě na osobu mučedníka a jeho motivace. Svou tezi rozvíjí až k tvrzení, že mučedník je dobrovolný sebevrah, který k tomu má psychické dispozice, protože zjevně ne každý křesťan byl či je mučedník. Instituce církve pak takto disponované jedince zneužívá adorací mučednictví, ke kterému je nakonec pro svůj vlastní prospěch do-tlačí.

Sedmá kapitola (s. 139–162) sumarizuje celkovou autorovu koncepci, postupně předloženou v předchozích kapitolách, přičemž je psána převážně filozoficko-etickou optikou. Výrazným tvrzením, doplňujícím předchozí argumentaci, je teze o amorálnosti mučednictví. To Recla pojímá jako produkt instituce, jež se opírá o neobjektivní a neověřitelná tvrzení – přičemž právě mučedníková smrt je pro ně potvrzujícím faktorem. Toto téma představuje na teroristickém útoku z 11. září 2001. Pro srovnání uvádí smrt Sokratovu, která je podle něj morální. Sokrates totiž není mučedníkem v křesťanském slova smyslu, protože se neobětuje pro žádnou instituci.

V závěru (s. 163–168) autor ještě jednou shrnuje všechny své základní teze a pozice a obhajuje se proti možným nepochopením a kritice; opakovaně zdůvodňuje motivaci k sepsání celé práce jako vymezení se vůči stále trvajícím fenoménu specifické podoby náboženského násilí.

Reclovi se rozhodně daří rozvířít debatu a vyvolat množství otázek. Podle mého se s ním v mnohém nedá beze zbytku souhlasit a v mnohém má jeho práce své mantinely dané především odborností autora. Přesto jeho kniha otevírá horizont tázání se po roli církevní instituce a její vlastní odpovědnosti za smrt a utrpení mučedníků. To vidím jako velmi zajímavou a nosnou perspektivu pro další bádání. Také z druhé strany strhuje, vzdor současným debatám, pozornost zpět k osobnosti mučedníka, k jeho prožívání a motivaci. Opět nechává spíš dveře otevřené pro další bádání. Např. v otázce spojení TMT a mučednické motivace u křesťanů žijících v nepřátelském prostředí, v němž díky ochotě k mučednictví mohou překonávat každodenní paralyzující strach o svůj život. To je velmi zajímavá možnost k prozkoumání, kterou Recla neřeší, ale rozhodně se díky jeho přístupu nabízí a otevírá pro další badatele. Kniha *Rethinking Christian Martyrdom* také přispívá k rozostření ostře vymezených hranic mezi tím, co ještě lze považovat za mučednictví a co už nikoli, co je a co už není sebevražda. Tento přístup má však opět své limity, protože zatímco v otázce hranice mučednictví vs. sebevražda je Recla velmi otevřený, mantinely mučednictví samotného vymezuje velmi striktně až dogmaticky bez ohledu na současnou diskuzi, která vymezení pojmu mučedník problematizuje v nejrůznějších rovinách (např. Rahner, Sobrino, Fruchtman ad.).

Filip Sedlák

DOI: 10.14712/27880796.2025.8